

Împreună cu Marius Lazăr despre sociologia literaturii

Mihai Dinu Gheorghiu: *Dragă Marius, interviul pe care ți l-am propus este o provocare pentru a reaminti începuturile noastre asemănătoare în critica literară și în sociologie, asumându-ne riscul privirii în oglindă. Ar fi bine să începem printr-o scurtă prezentare biobibliografică a parcursului tău, cu datele relevante pentru un sociolog al literaturii, format în România anilor 1980, și la Cluj, la UBB, nu oriunde!*

Marius Lazăr: Dacă mă întrebi ce mă consider și cum mă raportez la statutul meu profesional, aș putea să spun, pe scurt, că sunt profesor și sociolog, cu preocupări de cercetare care de-a lungul timpului au vizat sociologia literaturii, sociologia elitelor intelectuale, dar și studiul relațiilor interetnice; principalele mele contribuții la aceste domenii sunt cele câteva cărți publicate până acum: *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești* (Limes, 2002), *Teoria blocului de gheață. Explorări în sociologia relațiilor interetnice* (Casa Cărții de Știință, 2023), un volum colectiv, coordonat împreună cu Iulia-Elena Hossu – *Rușii lipoveni din România: istorie, identitate, comunitate* (Editura ISPMN, 2020), precum și capitole în diferite volume colective și articole academice, cele mai multe pe teme de sociologie a literaturii sau sociologie culturală.

Asta ar fi ceea ce mă caracterizează acum. Dar mult mai interesant pentru discuția noastră ar fi să îmi revăd traseul parcurs până aici. Fiindcă, la fel ca tine, am scris critică și, tot ca tine, nu sunt un produs tipic al câmpului literar, din care am dezertat o vreme, pentru a-l observa de la distanță, sfârșind prin a mă reapropia apoi de el, cu alți ochelari.

La Cluj, între lumea literară și lumea universitară

Am terminat Facultatea de Istorie și Filosofie (Secția de Filosofie-Istorie) a Universității din Cluj, în 1983. La filosofie ajunsesem însă datorită pasiunilor literare din adolescență. Pe la 16-17 ani citeam intens și scriam poezie, dar lucram destul de serios și la matematică. Mă apucasem să învăț să cânt la chitară. Până atunci scârțâisem puțin din vioară, dar nu eram un învățăcel prea harnic; armoniile la chitară le-am învățat-o apoi singur, destul de ușor, după un manual aflat în biblioteca tatălui meu. Încercam să compun folk – mijlocul anilor '70 fusese epoca de aur a acestui gen – și căutam texte pentru adaptare muzicală, din poeți români contemporani. Tot cam pe atunci m-am apropiat de unul dintre colegii mai mari de liceu,

devenit student la filosofie și redactor la *Echinox* – Radu Săplăcan¹ –, care mi-a devenit un fel de mentor: îmi urmărea și comenta scrisul, îmi cenzura ieșirile adolescente specifice vârstei și îmi dădea să citesc cărți de literatură contemporană, după care îmi cerea să îmi spun impresiile. Îmi pomenea nume de scriitori tineri, din Cluj, cei mai buni din generația lor, valoroși pentru că erau tineri și tineri pentru că erau valoroși. Auzeam pentru prima dată de Ion Pop, Petru Poantă, Marian Papahagi, Adrian Popescu², toți gravitând în jurul *Echinox*-ului, autori despre care nici profesorii mei nu prea aveau habar cine sunt. Avusesem, deci, parte de o socializare echinoxistă anticipată. Dar Radu avea și niște prieteni de aceeași vârstă cu el, lângă care îmi petreceam o bună parte din timp: Mihai Olteanu și Tiberiu Alexa³, amândoi studenți (primul la Politehnică, al doilea la Istoria Artelor – a ajuns mai târziu directorul Muzeului de Artă din Baia Mare), amândoi folkșiți. Ascultam de la ei muzică din folclorul studentesc sau compoziții proprii, pe care le prezentau adesea și pe scena Casei de cultură din Dej, în spectacole improvizate. Tot atunci mă alăturasem unei trupe de folk, cu care am urcat chiar pe scena de la Casa de cultură a studenților din Cluj la festivalul „Primăvara studentescă”, același spectacol în care mai apărea, printre alții, Doru Stănculescu, care își interpreta propriile compoziții și îl acompania pe Florian Pittiș, recitând electrizant „Spinoasa problemă a nopților” a lui Geo Dumitrescu sau „Corydon”, de Radu Stanca.

Cam în acea perioadă l-am cunoscut și pe Ion Mureșan⁴, când, pe scena Casei de cultură din Dej, într-un spectacol de amatori orchestrat tot de Săplăcan, citise poemul „Prietenii”, în altă versiune decât cea apărută în volumul *Cartea de iarnă*, pentru care apoi a primit, în 1980, Premiul Uniunii Scriitorilor pentru debut. A avut asupra mea un efect de torpilă. Probabil că nivelul la care se situa talentul lui a fost „factorul de descurajare” care m-a împins să încetez să mai sper că voi ajunge vreodată poet. Pe atunci Mureșan plutea tot în siajul lui Săplăcan, care îl patrona cu o condescendență ușor ironică, dar îl încuraja totodată să învețe pentru admitere la filosofie. La rândul meu, am fost sfătuit de „mentor” să mă apuc de critică „ca orice poet ratat” și să dau și eu la filosofie. Tatăl lui Radu, profesorul Petru Săplăcan, un foarte distins și respectat profesor de română din oraș (nu-l avusesem profesor în liceu, dar uneori fugeam de la orele mele ca să prind o oră de română predată de el), spunea că e un sfat bun dacă mă gândesc la o carieră literară, fiindcă pe vremuri Literale și Filosofia făceau parte din aceeași facultate. Așa încât, spre disperarea familiei și în pofida micului scandal pe care l-am provocat în liceul meu (toată lumea se aștepta să se îngroașe cifrele de reușită la admitere cu încă un politehnist antrenat la „suprareal”), am abandonat planul de a da admitere la matematică și m-am apucat să citesc filosofie (*Dialogurile* lui Platon, comentate de Noica, Nietzsche...), „literatura mare” (Dostoievski, Tolstoi, Thomas Mann) și critică. (Părinții mei se speriaseră foarte tare de decizia mea și au încercat să mă facă să dau înapoi, dar odată ce luasem hotărârea, mi-au respectat-o.)

1. Radu Săplăcan (1954-2002) a fost poet, eseist, filosof, critic literar, gazetar. Profesor, între 1979 și 1989, la Dej, Beclean, Baia-Mare și Sighet. A publicat mai multe volume de versuri, distins cu premii literare. Vezi Radu Săplăcan, *Poezii*, antologie postumă completă a operei îngrijită de poetul Ion Mureșan (Editura Charmides, Bistrița, 2003).
2. Poeți și critici literari din prima generație a revistei *Echinox*.
3. Tiberiu Alexa (n. 1954), istoric de artă și muzeograf, director al Muzeului Județean de Artă din Baia Mare, autor al mai multor volume și studii de istoria artei.
4. Ion Mureșan (n. 1955), poet; debut cu *Cartea de iarnă*, 1980 (Premiul Uniunii Scriitorilor pentru debut). Alte volume: *Poemul care nu poate fi înțeles*, 1993; *Duminica turbării*, povestiri, 1994; *Cartea pierdută: o poetică a urmei*, 1998; *Cartea Alcool*, 2010; *Introducere în poezie*, 2023.

Nu de mult apăruse *Modalități lirice contemporane*, o panoramă la zi, foarte proaspătă a poeziei contemporane scrisă de clujeanul Petru Poantă¹, care a devenit un fel de manual orientativ, pentru mine, în poezie. Poantă îmi plăcuse foarte mult și începeam să îl urmăresc în revista *Steaua*. Îmi plăceau „radiografiile” lui foarte concentrate și sagace – niște bijuterii stilistice care aveau o putere de sugestie care o concura pe cea a textelor comentate. La filosofie mă apucasem să studiez cursul universitar de materialism dialectic și să îl pun în acord cu manualul de liceu din care urma să dau examen. Învățam înainte și citeam din surse diferite, ca să nu fiu nevoit să tocesc pe de rost cartea.

La un moment dat mi-am dat seama că în ontologia materialist-dialectică promovată de cursul universitar se vorbea de progres și de criteriile obiective ale progresului tehnologic, determinate preponderent de avansul tehnologic. Am avut atunci intuiția că progresul e un stadiu apreciat ca fiind superior în raport cu alt stadiu în funcție de niște criterii de valoare și că nu e doar produsul unui mecanism ontologic obiectiv extra-uman. Am scris atunci un studiu destul de stufos și de lemno-lingvistic, dar în ton cu stilistica academică a vremii – „Progres și valoare” – în care îmi argumentam pe larg noua mea descoperire, pe care l-am publicat apoi în revista liceului, *Răsunetul*. Tot în *Răsunetul* publicasem însă și primele recenzii literare, la două cărți de poezie apărute de curând la Cluj: *Alb pelerin*, de Mircea Goga², și *Anonimus*, de Horia Bădescu³. Dar eseul meu filosofic m-a ajutat apoi să mă remarc la olimpiada națională de filosofie, în ultimul an de liceu, pentru că profesorul Ludwig Grünberg⁴, membru în juriul competiției, m-a lăudat foarte tare pentru el, spunându-mi că asta era de fapt și convingerea lui (cerceta și el filosofia valorilor) și m-a încurajat călduros să dau admitere la filosofie la București.

Eu eram însă foarte mândru de Clujul în care aspiram să ajung student – îmi dau seama, răspunzând la aceste întrebări, că, trăind în Dej, o provincie a provinciei care era Clujul, îmi făcusem un fel de patrie personală și culturală din Cluj, la acea vârstă – și nu voiam cu nici un chip să îmi trădez loialitatea. (Mult mai târziu am început să reflectez dacă nu cumva făcusem o mare eroare de strategie refuzând să plec la București.)

La olimpiadă am luat Premiul I al UTC (era un fel de premiul II, în ordine profesională, dar așezat cumva la paritate cu premiul cel mare, pe care îl luase o elevă pare-mi-se din Ploiești). Și cu diploma de câștigător olimpic în buzunar și aparatul de fotografiat *Smena* care mi se oferise drept răsplată a performanței, am reușit să înăbuș toate murmurele care se mai auzeau în jur apropo de șansele mele de reușită la filosofie. „Concurența e mare, sunt 20 pe un loc, cum să reușești tu, venind din provincie?” era genul de încurajare pe care o auzisem des din partea câtorva profesori din liceu. Radu, dimpotrivă, mă învăța să fiu asertiv: „dacă este un singur loc pe lista alocată pentru admitere, te duci la afișier, tai cu o linie peste el și scrii: rezervat, Marius Lazăr”. Am reușit apoi la admitere în același an.

-
1. Petru Poantă (1947-2013), critic literar, eseist, autor al volumelor *Dicționar de poeți: Clujul contemporan* (1999), *Efectul „Echinox”* (2003), *Clujul meu: radiografii* (2011) ș.a.
  2. Mircea Goga (n. 1948), poet, traducător, filolog, profesor universitar. Debut editorial cu volumul de poezie *Alb pelerin* (1977), urmat de alte șapte culegeri de versuri.
  3. Horia Bădescu (n. 1943), poet, prozator, eseist clujean; membru fondator al *Cenacului Echinox*; debut în 1971 cu *Marile Eleusii*; Alte volume: *Anonimus*, Cluj, Editura Dacia, 1977; *Ascunsa trudă*, București, Editura Eminescu, 1979; *Recurs la singurătate*, București, Editura Eminescu, 1982; *Starea bizantină*, balade, Cluj, Editura Dacia, 1983; *Anotimpurile*, 1987; *Zborul găștei sălbătice*, 1989 etc.
  4. Ludwig Grünberg (1933-1995), filosof român, profesor universitar, specializat în filosofia culturii. *Vezi Axiologia și condiția umană* (1972).

Provincii culturale

MDG: *Aș vrea să întrerupem puțin seria amintirilor cu câteva reflecții asupra universului cultural din provincia transilvană, care apare în povestirea ta de o extraordinară efervescență și care a reușit să impună mai ales scriitori deveniți reprezentativi pentru această perioadă (anii 1970-1980), printre care și critici literari, mai mult sau mai puțin „profesionali”, prezențe constante în presa culturală și literară. Această prezență și vizibilitate ascundea un complex cultural și social: critica era un gen incert, spre deosebire de poezie sau proză, iar criticul din provincie trebuia să-și impună valorile în concurență cu cei din „capitală”, care se situau în apropierea „factorilor de decizie”, politica și editorială. Cum vedeai, simțeați pe atunci această distanță de „câmpul puterii”, și cum o vezi, simți astăzi?*

ML: E o întrebare cu mai multe straturi. Unul ține de specificul provinciei transilvănene, care a evoluat cumva distinct de regiunile Vechiului Regat, istoric și intelectual. Nu este vorba numai de prezența minorităților în Transilvania – maghiari și germani, în primul rând – care a obligat, chiar și în comunism, la o oarecare descentralizare instituțională chiar și într-un sistem hipercentralizat, cum era cel stalinist. Prezența maghiarilor și germanilor în câteva centre urbane importante a justificat înființarea unor reviste culturale în limbile minorităților la Cluj, Târgu Mureș, Brașov și Timișoara, lucru care, conform autorităților din perioada anilor '50-'60, de față internaționaliste, dar în culise naționaliste a permis înființarea și unor publicații regionale românești. Așa a părut, de pildă, chiar în 1949 *Almanahul literar* – revista literară care se va numi din 1954 *Steaua*. Clujul, de pildă, va deveni un bastion atât al multiculturalismului, cât și al competiției interetnice destul de devreme, fiind desemnat ca o capitală simbolică a Ardealului, care trebuia marcată ca fiind românească. Aici va apărea și un Institut de Istorie a Transilvaniei foarte puternic, și științific, și politic, axat mai ales pe construirea unei narative românești asupra Transilvaniei. Odată cu transformările demografice ale orașului, acest gen de competiție a alimentat și în bine și în rău dinamica culturale: pe de o parte, a ajutat la proliferarea și întărirea administrativă a instituțiilor culturale: două teatre (român și maghiar), două opere (română și maghiară), două cotidiane locale, mai multe reviste de cultură – între care, însă, *Echinoc*-ul, ca revistă studentească și cumva ieșită din circuitul oficial, își asumase o identitate redacțională, inclusiv la nivelul paginilor, trilingvă: Pe lângă paginile românești, mai existau câte o pagină maghiară și germană, o structură care s-a păstrat până în 1989. Pe de altă parte, Clujul era și un centru al naționalismului cultural, care adesea era folosit doar ca truc ideologic, menit să conserve niște resurse instituționale chiar și în vremuri de penurie, sub pretextul competiției simbolice dintre etnii.

Pe de altă parte, încă din secolul al XIX-lea, Transilvania era mai curând o rețea de orașe decât o provincie structurată centralist – pe un model ce implica o capitală mare, și provincii care erau complet subordonate și cărora li se extrăgea întreaga sevă demografică și culturală pentru Centru, așa cum se dezvoltase Vechiul Regat, în raport cu Bucureștiul. Transilvania s-a croit pe structura „celor șapte orașe” (*Siebenbürgen*) săsești medievale și a conservat o structură comunicațională și instituțională în rețea, fără un centru dominant. Asta a însemnat o anumită emulație culturală la bază – la nivelul claselor mijlocii, nu numai la nivelul elitei – o structură care cumva a asigurat destul de multe resurse materiale și simbolice care să constituie un factor de atracție suficient de puternic pentru ca restul transilvănenilor să nu fie în mod fatal atrași de București. Efervescența de care vorbești e legată de aceste condiții sociologic distincte pe care le oferea provincia transilvăneană față de rest, care era și o resursă identitară și de mândrie pentru ardeleni. Distanța față de Centru nu era, astfel, doar un handicap, ci și un avantaj care asigura o mai mare autonomie culturală. Să nu uităm că

începuturile dezghețului literar al anilor '50 au fost marcate de poezii de la *Steaua*. Clujul avea o personalitate distinctă încă din perioada interbelică, la care ținea și dorea să o păstreze: era, de pildă, orașul lui Blaga și Agârbiceanu – două nume emblematice la acea vreme pentru oraș. Pentru literatură, puternicele departamente Filologie și Litere de la Cluj au fost o fabrică importantă de critici literari, deschiși spre literaturile europene și fără complexe față de verdictele de la București. Scriitorii clujeni au devenit apoi tot mai bine conectați la viața Uniunii Scriitorilor și la luptele pentru legitimare de la nivel central. *Jurnalul* lui Mircea Zăciu este un document mărturisitor valoros în acest sens. Asociația scriitorilor din Cluj era a doua cea mai numeroasă și influentă din țară. Dar nu m-aș hazarda să afirm că a jucat totuși un rol crucial în strategiile competițiilor literare la nivel național. Clujenii erau doar coopțați în jocuri de putere literară, nu dădeau tonul. Bucureștiul păstra un rol hegemonic crucial. Toate se făceau și desfăceau la București – nu numai din pricina apropierii de centrele de putere politică sau administrativă, ci și din cauza infrastructurii culturale propriu-zise bucureștene. Mi-a fost suficient să îmi dau seama de acest lucru, vizitând o dată Casa Scânteii, prin anii '80, și văzând că mai toate redacțiile ziarelor, revistelor, editurilor bucureștene erau în aceeași clădire; că informația circula rapid pe coridoare, de la o publicație la alta, că această clădire era de fapt un *hub* care avea o capacitate de mobilizare și de reacție foarte rapidă, și era firesc ca politicile, proiectele, reacțiile și protestele să se ivească de aici, dintr-un spațiu gândit să asigure un deplin control, dar care putea deveni și o foarte puternică fortăreață de rezistență pentru lumea intelectuală. Asta făcea ca lumea, pentru locatarii Casei Scânteii, să înceapă și să se sfârșească, adesea, în această clădire. Restul nu părea să conteze așa de mult – așa cum pentru bucureșteanul de rând, chiar și astăzi, România e Bucureștiul, Valea Prahovei, Litoralul și restul provinciei. Astăzi cu supremația online-ului, cultura e mai delocalizată, dar în esență patternurile de dominație ale Centrului în raport cu Provincia cred că tind să se conserve.

MDG: *Să revenim însă la amintirile anilor de facultate și de experiență a presei studentești...*

ML: După nouă luni de armată, m-am trezit nerăbdător să urmez cursurile facultății de filosofie. Aveam un elan de puteam sparge munții! Repede rețezat de practica agricolă de o lună, cu care mi-am început viața de student, iar apoi de monotonele cursuri pregătitoare, de două săptămâni, care intrau în rutina pregătirii „bobocilor” în primul an de facultate. Nerăbdarea îmi fusese potențată de așteptarea de a începe să scriu la *Napoca Universitară*, unde eram deja așteptat să fiu cunoscut și să colaborez. Dorin Serghie¹, căruia Radu Săplăcan îi aruncase buzduganul cu trei peceți înainte și pe care atunci îl cunoșteam, îmi transmisese că mă așteaptă și că mă va introduce la Constantin Hârlav², fost echinoxist și el, iar pe atunci secretar de redacție al revistei și responsabil de paginile literare. (Retrospectiv, realizez că parcursul meu în literatură fusese cumva talonat de o rețea întreagă de ajutoare și prieteni mai mari decât mine, care mă sprijineau de la distanță. Fusesem de fapt un norocos.)

La primul contact cu redacția, am fost invitat să scriu două recenzii despre cărți ale optzeciștilor abia apărute, pentru ultimul număr – triplu – al anului 1979: *Ninsoarea electrică*, de Traian T. Coșovei, și *Izgonirea din Paradis* al Denisei Comănescu. Am transmis articolele domnului Hârlav, care apoi a compus, cu un scris mărunț, foarte elegant, în registrul de redacție, un salut de câteva rânduri, destul de pompos și flatant, în care ideea principală era că revista are un nou cronicar literar, pe care îl primește cu căldură.

-
1. Dorin Serghie (1954-1997), poet, eseist, jurnalist; autor al volumului postum de versuri *Clopotele Tăcerii* (2015).
  2. Constantin Hârlav (1950-2014), critic și istoric literar; secretar de redacție la *Echinox* (1971-1973); redactor-șef (1975-1977) și apoi secretar de redacție la *Napoca Universitară*. Autorul volumelor *Despre Caragiale*, 2010; *Caragiale și iar Caragiale*, 2011.

Tot atunci am fost invitat să coordonez cenaclul *Napoca*, asistat de poetul Ion Mureșan – un cerc unde își exersau talentul câțiva viitori scriitori: Ovidiu Pecican, Pașcu Balaci, Simion Aștilean, Laurențiu Mihăileanu, Petru Scutelnicu, Alexandru Hălămeșean, Ioan Negru, Alejandro Lopez (poet ecuadorian și medicinist), Ionel Bota, Eugen Axinte, Gelu Patriciu Mureșan, Axente Pop. Curând însă, în urma unor intrigă cu iz politic, Constantin Hârlav avea să fie schimbat din funcție, înlocuit de Dorin Serghie – student la filosofie și talentat eseist. Iar echipei de la *Napoca Universitară* i se mai alăturau câțiva filosofi-scriitori sau reporteri: Florin Ardelean, secretar de redacție, Dan Antonoaie, Constantin Hiriza, Gheorghe Olteanu, Ioan Hotico, Mihai Pascaru. Dintre ei, Florin Ardelean va face o frumoasă carieră de prozator, jurnalist și istoric literar la Oradea, iar Mihai Pascaru, fost coleg de grupă la filosofie cu mine, va face o carieră de sociolog și va fi profesor universitar la universitatea din Alba Iulia; prolificul și foarte dotatul prozator, istoric și eseist Ovidiu Pecican, actualmente redactor-șef al revistei *Steaua* mi-a fost apoi coleg la *Echinox*; Ioan Negru, alt coleg de grupă și bun prieten a devenit după 1990 jurnalist și a publicat câteva volume de poezii.

La *Napoca universitară* am rămas aproximativ un an, pentru ca apoi să trec în redacția *Echinox*, tot pe post de cronicar literar, într-o echipă dominată de studenți filologi și împărțind pagina de cronici cu Ioan Milea¹. Am avut astfel șansa să mă alătur unei formidabile echipe, într-o perioadă de eferescență care a însemnat și apogeul *Echinox*-ului lui Pop, Papahagi și Vartic. Echipa de la conducere avea să fie schimbată în 1983, păstrând totuși o parte din vechea redacție.

MDG: *Schimbarea din 1983 a fost una politică, asemănătoare cu cea petrecută la Iași în același an (în luna mai), la revistele Dialog și Opinia studențească? La Iași avuseseră loc mai multe percheziții urmate de interogatorii, s-au dat sancțiuni politice („mustrare cu avertisment”) și au fost înlăturați de la conducerea celor doua reviste Al. Călinescu, Sorin Antohi, Liviu Antonesei...*

ML: Cred că ai dreptate și încep să înțeleg cum au stat atunci lucrurile; cred că în perioada respectivă, începutul anilor '80 se întărea represiunea și asta afecta și conducerea revistelor care „fluierau în biserică”, precum cele de la Iași, sau deveniseră prea vizibile, incomod de vizibile, pentru că atrăgeau atenția Europei Libere, unde Monica Lovinescu și Virgil Ierunca aveau mereu cuvinte de apreciere...

Între timp, începusem să frecventez la Dej un cenaclu de scriitori care debutaseră sau se pregăteau să debuteze și erau împrăștiați prin orașele sau satele din Transilvania – Cenaclul *Saeculum*, al tinerilor scriitori ardeleni. Inițiativa fusese tot a lui Radu Săplăcan, care, acum profesor la un liceu industrial din oraș, se gândea să construiască o rețea de sprijin pentru cei deja afirmați într-un fel sau altul, dar care, izolați de viața literară, riscu să se scufunde în anonimat și uitare. A ieșit de aici o mișcare eferescență, cu întâlniri lunare memorabile la Clubul Tineretului din Dej, o vreme, apoi la Beclean, după câțiva ani. Entuziasmul electrizant al lui Săplăcan aduna astfel în jurul lui un număr de scriitori de valoare. Îmi amintesc că, de la Cluj, ne deplasam cu trenul de Dej sau Beclean împreună cu Teohar Mihadaș (poet senior, care acceptase să fie numit președinte de onoare al cenaclului), Alexandru Vlad, Radu Țuculescu și uneori Horia Bădescu. De la Brașov, ni se alăturau Daniel Drăgan, Gheorghe Crăciun și Vasile Gogea. De la Baia Mare veneau Vasile Dragomir și Gheorghe Pârja; de la București – Ioan Groșan. La Dej ne așteptau Zorin Diaconescu (fostul meu profesor de engleză din liceu și prieten nedespărțit al lui Săplăcan), Ion Mureșan (care era profesor la Strâmbu, un sat aproape de Dej), Magdalena Vaida, Gavril Țărmure (pe atunci profesor și metodist la

1. Ioan Milea (n. 1958), poet, critic, cercetător literar, traducător, redactor la *Echinox* (1980-1983); volume: *Seară cu Dante și alte poeme* (1995), *Sub semnul poeziei*, eseuri (1999).

Casa pionierilor din Dej); de la Beclean veneau Cornel Cotuțiu, Andrei Moldovan, Aurel Podaru, Gavril Moldovan, Olimpiu Nușfelean; ni se alăturau apoi Viorel Mureșan (de la Surduc), Ioan Pinte, Marcel Lușe și Domnița Petri, de la Bistrița. Cam acesta era „nucleul dur” ale *Saeculum*-ului, în perioada în care l-am frecventat – din 1981 până prin 1983-1984, când repartiția în Bihor a făcut să nu-l mai pot frecventa cu regularitate.

MDG: *Sunt tentat sa te întreb ce au devenit toți aceștia? Sunt în același timp impresionat de memoria numelor, care mă face să cred că relațiile dintre voi au fost destul de solide și schimburile culturale de intense, ceea ce a permis păstrarea numelor în memorie.*

ML: Cu toții și-au continuat carierele literare și după 1990, unii dintre ei – precum Vlad, Crăciun, Groșan – devenind repere ale presei generației '80, poetul Ion Mureșan – deja un clasic în viață, aș spune, iar Viorel Mureșan și Domnița Petri erau poeți de raftul întâi. Carierele lor au cunoscut conversii interesante, în unele cazuri, dar legătura cu scrisul a rămas neîntreruptă. În ce mă privește, continuam însă să scriu critică la revistele clujene (*Tribuna* și *Steaua*), iar din 1983 devenisem titularul rubricii „Generația '80” la revista *Astra*, din Brașov, la invitația lui Daniel Drăgan, care începuse să promoveze mai mulți scriitori din echipa de la *Saeculum*. La *Astra* se formase o echipă redutabilă de optzeciști: Alexandru Mușina¹, Gheorghe Crăciun², Vasile Gogea³, Radu Săplăcan, Miruna Runcan⁴, A.I. Brumaru⁵. Spre sfârșitul anului următor însă am fost atenționat că la cabinetul de partid din Brașov se credea că articolele mele erau cam „prea depresive” (nu știu cum putea fi o cronică literară depresivă, dar, mă rog...) și că aș putea să încerc să scriu mai optimist, mai în ton cu comandamentele epocii. Cred că în acei ani secretar cu propaganda în județul Brașov fusese Dan Brudașcu, viitorul meu coleg la Radio Cluj de la începutul anilor '90 și titularul emisiunii „Universul creștin” („Universul cretin”, îi spunea el, glumind), iar apoi senator PRM... Am răspuns, scurt, că nu știu să scriu altfel decât scriu și am încetat colaborarea cu *Astra*.

După vreo doi ani de întrerupere a colaborărilor și de „recompunere” intelectuală, am început să colaborez cu revista *Familia* (cam din 1987-1988), preluând cronica de poezie a revistei, rubrică deținută până atunci de Al. Cistelecan, care între timp se mutase la Târgu Mureș și fusese angajat la revista *Vatra*, ca redactor. La *Familia* am avut o perioadă foarte

-
1. Alexandru Mușina (1954-2013), poet, teoretician literar, unul dintre liderii grupului de poeți de la Cenaclul de luni. Debutează în volumul colectiv de poezii *Cinci*, la Editura Litera, în 1982, iar individual cu *Strada Castelului 104*, la Editura Cartea Românească, în 1984.
  2. Gheorghe Crăciun (1950-2007), prozator din „generația '80”. Debutează în 1982 cu romanul *Acte originale/copii legalizate*. Volume: *Compunere cu paralele inegale*, 1988; *Frumoasa fără corp*, 1993; *Pupa russa*, 2004.
  3. Vasile Gogea (n. 1953), prozator, poet, eseist, editor. Debutează după 1989 cu *Scene din viața lui Anselmus*, roman, 1990. Volume: *Fragmente salvate. 1975-1989. Jurnal și alte texte*, 1996; *Propoieziții*, versuri, 1998; *Exerciții de tragere cu pușca de soc*, publicistică, 1998; *(Re)citindu-l pe Eminescu. În umbra timpului*, eseu, 2000; *OftalMOFTologia sau ochelarii lui Nenea Iancu*, eseu, 2002; *Logodnica mecanicului Gavrilov*, proză scurtă, 2002.
  4. Miruna Runcan (n. 1954), poetă, teatrolog. Debut 1983 cu *Odaia de asediu*. Volume: *Hermandria* (versuri, 1986); *Cinci divane ad-hoc*, cu C.C. Buricea-Mlinarcic, 1996; *Modelul teatral românesc* (2000); *Actori care ard fără rest*, Fundația Camil Petrescu, 2011; *Signore Misterioso. O anatomie a spectatorului* (2011); *Critica de teatru. Încotro?* (2015); *Teatru în diorame. Discursul criticii de teatru în comunism* (2019-2021).
  5. A.I. Brumaru (1944-2025), filosof, eseist, critic. Volume: *Literatură și cunoaștere* (în colaborare cu Mihai Nadin, 1975); *Masca Principelui* (1977); *Fiiință și Loc* (1990); *Pariul cu legenda sau Viața lui Petre Țuțea așa cum a fost ea* (1995); *Despre Fiiința Românească*, eseuri (2001); *Repere ale gândirii românești*, eseuri (în colaborare cu Vasile Gogea, 2003); *Fiiința muzicală* (2005); *Forma filosofică* (2017).

bună. Mă înțelegeam foarte bine cu cei din redacție și cu colaboratorii permanenți: Dumitru Chirilă (secretar de redacție), Radu Enescu, Virgil Podoabă, Ion Simuț, Traian Ștef. Era o confrerie literară mărunță, foarte intimă, dar care trăia regretul distanței față de lumea din Cluj (unde se formaseră cu toții) și București. Dar printre ei, Cistelean, care tocmai pleca, fusese strălucit în cronicile lui de poezie de la *Familia*, iar moștenirea lui o resimțeam ca extrem de exigentă. Nu cred că am reușit vreodată să ajung la nivelul lui, deși nici nu cred că eram mult mai prejos.

„Eram, totuși, filosof!” Schimbarea la față a cronicarului literar

Încet, însă, mă simțeam tot mai încorsetat de formatul cronicilor. Simțeam nevoia unor analize mai ample, bazate pe o construcție conceptuală, pe dezvoltări argumentative, pe demonstrații. Eram, totuși, filosof! Nu eram mulțumit de stilul lejer, eseistic, autosuficient care deborda atunci în revistele literare, de faptul că cei mai importanți cronicari ai momentului se mulțumeau cu rezumate simpliste ale cărților recenzate și cu judecăți expediate. Ceea ce Noica numea pe atunci „lăutărism în cultură”.

Faptul că eram un critic care făcuse și filosofia îmi dădea, cred, sentimentul că pot privi literatura și dinăuntru și dinafară. Că am o mai mare disponibilitate de obiectivare, începând să înțeleg mai bine limitele discursului criticii foiletonistice, dominant atunci și nevoia de construcție sistematic-teoretică pe spații culturale și istorice mai largi. Pentru că începusem să citesc lacom, totodată, pe lângă sintezele de teorie literară pe care le furnizau traducerile din seria de *Studii* a editurii Univers, cărțile apărute la editura Meridiane – Braudel, Emanuel Le Roy Ladourie, Le Goff, Wallerstein, Jean Delumeau, Pierre Chaunu, Georges Duby. Reciteam, de asemenea, Karl Marx, care, în contextul descompunerii ceaușismului, la care asistam zilnic, mi se părea de-a dreptul profetic. Iar, în paralel, tot mai mult, studii de sociologie a literaturii – traduceri existente deja din Escarpit și Goldmann, cărțile lui Paul Cornea. Dar cartea care m-a convins definitiv de validitatea perspectivei sociologice asupra literaturii a fost *Economia bunurilor simbolice*, ediția de la editura Meridiane din 1986, în traducerea sa, Mihai.

Cam în aceeași perioadă, așadar – anii 1985-1986 – începusem să lucrez la un studiu mai amplu despre Ion Creangă, din care au apărut fragmente în *România literară*, *Steaua* și *Familia*. Încercam să îl privesc pe Creangă din perspectiva „țărăniei” lui jucate, după sugestia lui Ibrăileanu, utilizând conceptele din psihosociologia învățată la facultate, legate de dinamică de grup, de „status” și „rol” (încă nu îl citisem pe Goffman, cu teoria histrionismului social, dar eram pe aproape) și analizam cenaclul *Junimea* dintr-o perspectivă sociologică a distanțelor de clasă între Creangă și ceilalți junimiști. Și îl mai combinam cu Bahtin, teoria carnavalescului – unde Creangă apărea în cenaclu drept eroul central, tragi-comic, de carnaval. Studiul a rămas în manuscris, neterminat, pentru că mai târziu a venit revoluția și toate s-au dat (din fericire pentru mine!) peste cap. (Poate am să îl republic cândva, fie și fragmentat cum este, deși mi se pare acum datat.)

1989 și după

Atmosfera politică devenise însă, pe parcursul anului 1989 tot mai tensionată – cu scrisoarea celor șase foști demnitari comuniști, în frunte cu Silviu Brucan, adresată lui Ceaușescu, cu

disidența lui Mircea Dinescu, interdicția de semnătură (pentru o vreme) aplicată Anei Blandiana și luările de poziție ale câtorva scriitori respectați (Doinaș, Paleologu, Hăulică, Paler, Pleșu, Șora, Bogza) și se instalase un fel de paralizie a reacțiilor publice și ale discursurilor în care nu mai găseam un sens în scris și publicat critică literară. Prin noiembrie '89, am avut o discuție serioasă, eu simțindu-mă extrem de demotivat, cu Dumitru Chirilă, redactor-șef adjunct la *Familia*, spunându-i că voi renunța la cronica literară, răspunzând totodată la apelul romantic al lui Mircea Dinescu pentru o „grevă a scriitorilor”. Fusese un gest, totuși, de o naivitate extremă, în context: cui i-ar fi păsat, la sfârșitul anului 1989 că scriitorii români nu mai vor să scrie? Cât de în centrul absolut al lumii se situau scriitorii români, printr-o astfel de atitudine? Era un simptom însă pentru autoizolarea de societate a literaților, atunci. Iar pentru mine era doar un pretext să întrerup o activitate care mi se părea că nu mai are vreun fundament, când toată lumea în jurul nostru se prăbușea.

Revoluția m-a prins apoi la Beiuș, într-un concurs de împrejurări care semăna foarte mult cu situația din filmul lui Porumboiu: „A fost sau n-a fost?”. Pe 21 decembrie fusese liniște, dar pe 22 dimineața orașul era în plină revoluție, cu discursuri de la balcon de înfierare a dictatorului, imediat după căderea Ceaușștilor, iar apoi cu birouri ale primăriei ocupate de personaje bizare, apatice, pasiv-agresive, cu ochii pe televizoare, în costume de gărzi patriotice, în așteptarea unor comenzi de la Centrul FSN. S-au schimbat niște directori de instituții în zilele următoare și asta a fost tot.

La Universitatea din Cluj însă auzisem că fuseseră răsturnări spectaculoase. La Filosofie au fost îndepărtați prin votul studenților câțiva profesori: Traian Pop (care preda un curs de un an și un semestru de teorii marxiste contemporane, în care, la cursuri, tema principală fusese răspunsul lui la un articol scris de Althusser, și ajunsese să predea un fragment din biografia lui Marx până pe la scrisoarea către tatăl acestuia, redactată pe la 14 ani... După 1990 a devenit unul din ideologii filialei locale a FSN/PDSR/PSD din Cluj); profesorul Dumitru Drondoe, care în anii studenției mele încă mai preda Istoria filosofiei universale după un manual din epoca lui Stalin, a lui Dînnik; despre Drondoe, la bază cadru didactic școlit la universitatea muncitorească a anilor '50, folclorul studențesc spunea că făcuse facultatea de filosofie la Moscova, cu o teză de licență pe care, la întoarcerea în țară, și-a echivalat-o imediat cu o teză de doctorat, devenind apoi profesor și, în perioada în care eu eram student, secretar de partid pe universitate); Ion Irimie (fost secretar de partid pe facultate, după Drondoe), un profesor cu har, care preda cursul de teoria cunoașterii cu referiri consistente la Immanuel Kant; Călina Mare, prestigioasă profesoară de materialism dialectic și epistemologie, o filosoafă marxistă orientată spre științe și adeptă a „marxismului creator” (= nedogmatic), la rândul ei cu studii de fizică, ce nu a vrut să își renege opțiunea filosofică atunci când a fost provocată de câțiva studenți în timpul cursurilor și a fost presată să plece de la catedră, în ianuarie 1990. Fusese una dintre personalitățile cele mai importante ale facultății. Am revăzut de curând câteva esuri scrise de doamna Mare în anii '60 și mi s-au părut foarte nonconformiste și îndrăznețe pentru contextul de atunci.

La Cluj m-am mutat în septembrie '90, angajat la Radio, unde director era Horia Bădescu, unul dintre sprijinitorii cenaclului nostru de la Dej-Beclean din anii '80. M-am înscris și la doctorat, la UBB în același an – un doctorat în filosofie. Iar din 1992 am devenit lector la catedra de sociologie, recrutat de Ion Aluaș, profesorul pentru care avusesem un imens respect până atunci. Și așa „m-am făcut” sociolog.

Moștenirea culturală a presei studențești

MDG: Pentru un intelectual ieșean, format în deceniul anterior (anii 1970), Clujul era o citadelă intelectuală rivală, revista *Echinox* era faimoasă în toată țara înainte ca *Dialog-ul* să aibă și el un renume. Am văzut recent ca s-a organizat la Cluj o revedere a foștilor redactori ai *Echinox-ului* cu ocazia aniversării a 50 de ani de la întemeierea revistei, a fost inaugurat chiar și un mic monument, în jurul căruia s-au fotografiat participanții. Nu cred că cei de la *Dialog* ar putea organiza așa ceva, revista ieșeană n-a supraviețuit evenimentelor din decembrie 1989, dar efervescența din anii precedenți a avut și aici efecte pe termen lung.

ML: Aș începe prin a spune că nu am resimțit *Dialog-ul* ca pe un rival, ci mai curând ca pe un asociat, iar relația cu revista studenților de la Iași ca pe o formă de solidaritate între egali. Noi, la Cluj, prețuiam spiritul tranșant, inteligent, dar și plin de umor al colegilor ieșeni, alături de care ne străduiam să găsim strategii comune de participare la transformările de atunci din câmpul literar, când se vorbea tot mai mult de competiția între generații și de lupta pentru recunoaștere a generației '80, în particular, cu care cei mai mulți dintre noi se simțeau solidari.

La vremea aceea, legăturile strânse dintre redacțiile publicațiilor studențești ofereau o platformă eficientă de publicare a tinerilor scriitori, susținuți de personalități cu autoritate în zona criticilor deja consacrați, o bună parte dintre ei universitari și totodată publiciști literari activi, poziționați în centrul confruntărilor pentru promovarea noii generații: Alexandru Călinescu la Iași, Ion Pop, Marian Papahagi, Ion Vartic, Mircea Zăciu la Cluj, Nicolae Manolescu, Mircea Martin, Ov. S. Crohmălniceanu la București. Pe lângă *Dialog* și *Echinox*, așadar, exista un întreg ecosistem publicistic studențesc, în care componenta literară era dublată de una „socială”, conform comenzii politice. La Iași, așadar, mai apărea *Opinia Studențească*, la Cluj *Napoca universitară*, iar la Timișoara se impusese ca tot mai vizibilă revista *Forum studențesc*. Ultimele publicații menționate nu aveau un profil literar propriu-zis, ci doar câteva pagini culturale, restul conținutului fiind dedicat articolelor pe teme social-politice sau activităților cotidiene ale studenților, cele acceptate ca fiind legitime în parametrii ideologici și ai cenzurii epocii. Cu toate acestea ele au îndeplinit un rol important în asigurarea autonomiei tematice a revistelor cu profil cultural predefinit (*Dialogul* și *Echinoxul*), deturnând o parte din presiunea pentru conformismul ideologic așteptat din partea presei, care, în ansamblu, era probabil evaluat ca echilibrat la nivel de centru universitar.

Modelul acesta – o revistă studențească de cultură plus o revistă „socială” – reproducea de fapt o diviziune funcțională a activităților publicistice existentă la nivel central. La București, funcția de „revistă de cultură pentru studenți” era preluată de *Amfiteatru*, iar cea „socială” de *Viața studențească*. Revista reprezentativă a Universității din București era *Universitas* [Universitatea comunistă?], iar cea a Centrului universitar se intitula *Convingeri Comuniste* și se afla, cum îi sugerează și numele, sub un control ideologic mult mai strict decât publicațiile omologe din provincie. Dar *Amfiteatru* și *Viața studențească* erau reviste ale UASCR (Uniunea Asociațiilor Studenților Comuniști din România) și controlate de CC (Comitetul Central al PCR), cu redactori permanenți numiți politic și cu același statut precum ziariștii profesioniști. Asta, spre deosebire de redacțiile centrelor universitare, compuse din studenți, redacții care se reînnoiau la doi-trei ani odată, când noii recrutați înlocuiau redactorii-absolvenți. Aceasta însemna că revistele studențești puteau avea o autonomie mai largă comparativ cu revistele profesionale – o autonomie care, la rândul ei, putea fi mai pronunțată în provincie în raport cu Capitala. Pe de altă parte, ele aveau rate de mobilitate a redactorilor mult mai mari – de aici și o oarecare tensiune între continuitate și discontinuitate la nivelul echipelor redacționale. Mobilitatea putea viza și schimburi între publicațiile aceluiași centru universitar. Eu, de pildă,

am ajuns redactor la *Echinox* după un an de ucenicie la *Napoca Universitară*, unde fusesem responsabilul rubricii de Cronică literară (rubrica se intitula „Juvenilia” și era dedicată mai ales debutanților). Veneam după ce o întreagă promoție de echinoxiști părăseau redacția: Ion Simuț, Radu G. Țeposu, Ioan Groșan, Emil Hurezeanu, Ioan Buduca (redactor la *Napoca Universitară*), iar în redacție se resimțea un gol adânc de talente. Am putut să constat atunci că fiecare promoție mai importantă de echinoxiști care pleca de la revistă avea un sentiment de sfârșit de lume, că *Echinox*-ul se termină odată cu ei. Ceea ce asigura însă continuitatea spiritului *Echinox*-ului era conducerea „triumvirilor” (Pop, Papahagi, Vartic), exigentă și motivată în același timp. Golul, în vremea mea, a fost umplut apoi cu nume care înțelegeau și au devenit repere ale literaturii contemporane: Marta Petreu, Ion Mureșan, Corin Braga, Ruxandra Cesereanu, Ovidiu Pecican, Liviu Malița, Andrei Zanca Sofalvi, Virgil Leon, Ioan Milea, Gheorghe Achim, Ștefan Melancu, Pop Flore, Lucian Ștefănescu, Carmen Negulei, Cristina Felea. Instituția *Echinox*-ului continua să funcționeze. Iar un rol probabil cheie îl avea modul în care conducerea revistei construia această continuitate: niciunul dintre „absolvenții” de *Echinox* cu o oarecare pondere în consolidarea revistei nu era uitat: cărțile lor erau recenzate în continuare în revistă, invitațiile la colaborare pentru numere tematice nu îi ocoleau, reușitele editoriale deveneau modele discutate și adesea urmate de emuli. *Echinox*-ul își construia din mers propria tradiție, impunând o formă de „academism literar” în mișcare, dar și forme de solidaritate transgenerațională, prin colaborările echinoxiștilor din afara perimetrului revistei propriu-zise. *Echinox*-ul furniza o sursă de capital social și de prestigiu care te urmărea peste tot în lumea literară.

O instituție importantă fusese „colegiul de redacție” – sau caseta redacțională –, care, alături de indicarea componenței actuale a redacției pentru fiecare număr, includea „gruparea revistei”, adică o listă a tuturor membrilor redacției de la începuturile publicației până la numărul curent – o listă care se îmbogățea de la an la an.

MDG: *Te-aș întreba în ce măsură această coeziune de grup intelectual ți-a marcat formarea și opțiunile? Și, pornind de aici, cum vedeai și cum vezi transformarea în timp a raporturilor dintre științele sociale și literatură. Dincolo de intoleranța reciprocă?*

ML: Am fost întotdeauna mândru de statutul meu de echinoxist și am purtat această etichetă ca pe un blazon. Pentru mine, student la filosofie cu ceva veleități literare, lucrul în redacția *Echinox* a fost ca o a doua facultate, un spațiu de autodidaxie de înaltă clasă, sub îndrumarea unor personalități excepționale, pe care le admiram pentru competența, deschiderea, spiritul democratic și solitudinea față de noi, actualii sau foștii redactori, pe tot parcursul carierelor noastre, inclusiv post-echinoxiste. Ion Pop¹ și Marian Papahagi² cred că ne urmăreau parcursul și ne sprijineau de la distanță. De pildă, când începusem să scriu despre Creangă, i-am dat domnului Pop să se uite peste un fragment mai mare din manuscrisul meu, pe care l-am văzut apoi, peste câțiva timp, publicat direct în *România literară*, pe două

-
1. Ion Pop (n. 1941), critic literar și poet, director al revistei *Echinox* (1969-1983), autor al numeroase studii despre poezia românească. Volume: *Avangardismul poetic românesc* (1969), *Poezia unei generații* (1973), *Transcrieri* (1976), *Nichita Stănescu. Spațiul și măștile poeziei* (1980), *Lucian Blaga, universul liric* (1981), *Lecturi fragmentare* (1983), *Jocul poeziei* (1985), *Avangarda în literatura română* (1990), *A scrie și a fi. Ilarie Voronca și metamorfozele poeziei* (1993), *Recapitulări* (1995), *Pagini transparente* (1997), *Ore franceze, Ajournement general* (1994). Este membru al Academiei Române.
  2. Marian Papahagi (1948-1999), fondator și redactor-șef al revistei *Echinox* (1968-1983), italianist și critic literar. Volume: *Exerciții de lectură*, 1966, 2003; *Eros și utopie*, eseuri, 1980; *Critica de atelier*, 1983; *Intellectualitate și poezie*, 1986; *Cumpănă și semn*, studii, 1991; *Fața și reversul*, eseuri, 1993; *Fragmente despre critică*, 1994; *Interpretări pe teme date*, 1995; *Rațiuni de a fi*, 1999.

pagini din mijloc. Ion Pop îmi transmisese manuscrisul meu lui Mircea Iorgulescu¹. Cam acesta fusese răspunsul lui...

Iar în ce privește relația *Echinouxului* cu științele sociale – mai exact cu filosofia – aceasta era destul de nuanțată. În redacție mă regăseam cu Marta Petreu² și Ion Mureșan – ambii studenți la filosofie, ca și mine; Marta se mai ocupa și de pagina de filosofie a revistei. Totuși, exista din partea filologilor o anumită ostilitate față de filosofi și filosofie, mai ales sub forma rânced-ideologizantă în care era practicat în studiile din revistele cu profil de științe sociale din alte reviste. Acceptarea unor teme de acest gen era resimțită drept o formă de concesiune acordată „heteronomicului” și comenzii ideologice, mult mai pronunțate în felul în care se scria filosofie pe atunci, percepută ca o formă de vorbărie de la „învățământul politic”. Cred că atitudinea asta era consecința pe termen lung a excluderii secțiilor de filosofie din facultățile de Litere și Filosofie, cum funcționaseră ele în perioada interbelică, iar noi eram primii probabil care resimțeam acest divorț și îl conștientizăm. Pe de altă parte, exista un anume respect pentru filosofii din generația interbelică, un tip de filosofie „legitimă” privită din unghiul studiilor literare. Mai existaseră câțiva filosofi talentați și la secția maghiară a revistei. Dar noi toți fuseserăm primiți în redacție (și priviți) întâi de toate ca scriitori. Cel puțin Marta Petreu și Ion Mureșan aveau o carismă și un succes de necontestat la critică, impunându-se printre numele cele mai importante în poezia generației. Și când, într-un număr din 1980 a apărut *Izgonirea din poezie*, a lui Ion Mureșan într-un număr de-acum istoric din *Echinoux*, Mircea Zăciu a declarat într-o discuție privată cu Ion Pop că Mureșan are toate atuurile pentru un mare poet. Așa și era!

Criza socială și schimbarea intelectuală

MDG: *Cum au evoluat studiile tale de sociologia literaturii, pornind de la remarcabila ta teză de doctorat, publicată în 2000 dacă-mi amintesc bine, care folosea datele accesibile din anii 1980-1990, o perioadă de criză intensă și de schimbări majore? Cariera universitară a reprezentat o oportunitate pentru continuarea acestora sau, dimpotrivă, te-a obligat să-ți diversifici terenul și să te orientezi spre alte teme de cercetare? În ce măsură ai reușit să găsești o legătură apropiată cu literatura și viața literară?*

ML: Asta cred că e cea mai grea întrebare!

MDG: *Am în vedere mai ales cercetarea pe care ai întreprins-o asupra minorităților naționale, în special cea a rușilor lipoveni, și o carte de referință pe care ai publicat-o, Teoria blocului de gheață (2023).*

ML: Revenind la transformarea mea de după 1989, trebuie să spun că noua mea identitate nu fusese doar un efect de asignare a unui status convertit în carieră profesională. Spre sociologie veneam atras de personalitatea lui Aluș³, care mă fascinase pe întreg parcursul meu

1. Mircea Iorgulescu (1943-2011), critic literar, redactor la revista *România literară* (1973-1989). Volume: *Rondul de noapte* (1974), *Al doilea rond* (1976), *Scriitori tineri contemporani* (1978), *Firescul ca excepție* (1979), *Critică și angajare* (1981), *Ceara și sigiliul* (1982), *Prezent* (1985), *Spre alți Istrati* (1986), *Marea trâncăneală. Eseu despre lumea lui Caragiale* (1988).
2. Marta Petreu (n. 1955), poetă, filosoafă, romancieră, redactoare la *Echinoux* (1977-1981), fondatoare a revistei *Apostrof*; debut cu *Aduceți verbele* (1981) – premiul pentru debut al Uniunii Scriitorilor, urmat de *Dimineața tinerelor doamne* (1983), *Loc psihic* (1991), *Poeme nerușinate* (1993), *Cartea mâniei* (1997), *Apocalipsa după Marta* (1999), *Falanga* (2001), *Scara lui Iacob* (2006), *Acasă pe câmpia Armaghedonului*, roman (2011).
3. *Vezi Ion Aluș. 1927-1994. Memoriile unui intelectual scrise de prietenii lui*, editura Limes, 2012.

din facultate: cu el făcusem în anul întâi un curs excepțional de „teorii sociologice”. Oficial, cursul se intitula „Doctrină sociologică burgheză”, după un format standard în planul de învățământ. La facultățile de economie, de pildă, exista un curs cu un titlu similar: „Doctrină economică burgheză”, merit – cum sugerează titlul – să înfiereze netemeinicia „științelor burgheze”, comparativ cu materialismul istoric. Aluș însă ne livra un curs extrem de sistematic și de nuanțat de teorii în care trata pe larg, mai ales în primul semestru, sociologia lui Max Weber. Era, de altfel, notoriu în facultate pentru pasiunea lui pentru Weber, despre care intenționa să scrie și o teză de doctorat. Nouă ni-l introducea luând lucrurile mai de departe, de la discuțiile filosofiei sfârșitului de secol XIX, cu distincțiile dintre științele naturii și științele spiritului, trecând prin Dilthey și teoria lui a comprehensiunii, pentru a ajunge la sinteza weberiană. Nu și-a mai scris, din păcate, teza, deși făcuse câteva studii de specializare în Germania, la începutul anilor '70. Ne-a prezentat apoi pe larg, în semestrul al doilea, sociologia americană a perioadei interbelice – cu accent pe Școala de la Chicago –, sociologia franceză și sociologia lui Dimitrie Gusti, inclus în marea listă canonică a sociologiei europene. El fusese autorul (împreună cu Ion Drăgan) celei mai impresionante antologii din sociologia franceză contemporană, o lucrare de un nivel pe care nu l-am întâlnit nici după aceea, impresionantă prin faptul că acoperea foarte bine cele mai importante direcții și opțiuni metodologice ale cercetărilor sociologice din Franța, până în 1970. La curs insista foarte mult pe ideea de modernizare și raționalizare a acțiunii, visând cumva la o sinteză între Marx și Weber. „Nu vă predau Marx”, declara el, totuși, ritos, „pentru că îl aveți la celelalte cursuri. Faceți destul Marx”. Altădată, ne spunea: „trebuie să avem curajul să spunem că Marx a și greșit. Și nici nu era un matematician destul de bun” (Aluș avea un cult pentru matematică și calcul, pe care le dorea introduse peste tot în cercetare și în administrație, pentru că... mă rog, tot Max Weber...). Era în schimb interesat să ofere o perspectivă asupra gândirii occidentale în care venera raționalitatea științifică angajată. Iar în anul patru, ne-a livrat un curs din nou foarte consistent de filosofie a istoriei.

Era un proeuropean și a fost plăcut impresionat când, printre temele de referat propuse la alegere, eu am propus să comentez „Istoria civilizației române moderne” de Eugen Lovinescu. Aluș scrisese mai înainte un studiu amplu asupra relației dintre tema modernizării și alternativele socio-economice din perioada interbelică, în care opțiunea prooccidentală a lui Lovinescu era o direcție cu care empatiza. Iar eu eram interesat de Lovinescu pentru că veneam dinspre critica literară și mă interesa justificarea sociologică a modernismului lovinescian ca doctrină. Cert este că am fost introdus direct într-una din temele centrale, structurale, ale poziționării culturii și societății românești, dincolo de analiza influenței lui Gabriel Tarde asupra teoriei imitației și a categoriilor sociologiei lovinesciene. Nu mai vorbesc de fundalul ideologic al temei, disputată atunci abundent în presa literară, între taberele protocronistă și anti protocronistă, confruntare cu care eram cu toții la curent.

Îmi mai amintesc aici, legat de receptivitatea profesorilor noștri față de polemicile din zona literară, comentariile profesorului Achim Mișu, care își începea mereu cursurile cu câte o „șopârliță” culeasă de prin presă sau cu câte o punere la punct legată de disputele zilei. Mișu făcuse cam tot atunci și o analiză (cam simplută) a prestigiului scriitorilor români cercetând referințele bibliografice reținute de o publicație oficială a BCU și ajunsese la concluzia că Eminescu era cel mai important scriitor român pentru că întrunea cele mai multe referințe. Și profesorul de materialism istoric, Andrei Roth, era preocupat de sociologia literaturii, publicând în 1988 *Shakespeare. O lectură sociologică*.

Nu cred însă că am avut vreun merit deosebit ca să ajung la sociologie. E adevărat, Aluș mă prețuia. Și îl prețuiam și eu pe el, cel puțin la fel de mult. Dar recrutarea mea printre membrii catedrei nu fusese necondiționată: Aluș îmi pusese în vedere că va trebui să fac

un efort de ajustare la cerințele profesionale specifice meseriei și că va trebui să învăț serios statistică și metodologie, să mă pun la punct pentru ceea ce urma să predau, altfel o să mă dea afară! Mă avertiza astfel, anticipând probabil propriile mele prejudecăți de filosof, care ar fi putut considera munca empirică și cercetarea științifică concretă o mare plictiseală. Da, avusesem și eu această aroganță, puternic indusă de facultatea de filosofie pe care o parcusesem, fiind unul dintre produsele ei exemplare, ca să spun așa. În studenție nu vedeam și nu căutam în filosofie decât Ideea, cu I mare; în anul trei exista opțiunea să te înscrii la una din trei specializări pe care le oferea facultatea: filosofie „pură”, psihologie și sociologie, unde se predau cursuri detaliate de profil. Eu alesesem filosofia, pentru că numai în filosofie vedeam progresul meu spiritual. În niciun fel nu îmi vedeam viitorul legat de o disciplină atât de terestră precum sociologia!

Dar Aluaș avea un stil de recrutare foarte organizat. Aplica, de fapt, principiile de management științific al resurselor umane, deși în vremea aceea nu se răspândise încă această ramură de foarte mare succes mai târziu. De pildă, la mine se uitase la mediile de admitere la facultate și corelația lor cu mediile de bacalaureat. Îmi spusese că avusesem 10 și la română, și la matematică, și că asta era ceva rar (el însuși avusesse la bacalaureat 10 pe linie, având note maxime la latină, matematică, științe și cam tot ce se predase în liceul greco-catolic pe care îl absolvise). Aptitudinile pentru matematică însă erau cele care îl interesau cel mai mult. Considera că matematica este cheia „științificității” (un cuvânt extrem de frecvent în vocabularul profesorului). Din această convingere l-a și lămurit pe domnul Traian Rotariu¹ să vină la el la catedră, să facă filosofia, să își dea doctoratul cu Boudon (alt „matematiciano-centric”) și să se ocupe de sociologie la Laboratorul pe care îl conducea – Rotaru fiind, la sfârșitul anilor '60, profesor de matematică la un liceu din Beclean. Pentru recrutarea altor colegi, pe care se gândea să îi atragă la catedră după ce fusesem și eu angajat, mi-am dat seama că folosea un algoritm de corelație a rangurilor, după ce îi ruga pe mai mulți angajați ai catedrei să așeze în ordinea capacităților candidații pe care îi viza pentru cooptare dintre cei mai buni absolvenți. Se pricepea la oameni – avea o intuiție a caracterelor formidabilă – și totuși voia să se asigure că lua decizia cea mai bună, o decizie fondată pe cât posibil științific.

Dar mai existase însă, prin 1990-1992, și o formidabilă „vânătoare de capete” în Universitate, în condițiile în care facultățile se reinventau prin replică la situația de dinainte de 1989 sau inventau structuri academice noi, iar nevoia de cadre noi universitare era acută. Ajuns la Facultatea de Sociologie, am putut astfel să constat că mulți dintre colegii mei mai tineri proveneau din promoția '90 a Facultății de Filosofie și că aproximativ jumătate din promoția celui an fusese absorbită de posturi debutante în Universitate.

Spre deosebire de ceilalți colegi ai săi, care la începutul anilor '90 înființau catedre și departamente noi, într-un context postrevoluționar în care totul părea posibil, Aluaș îmi arăta că angajările pe care le face el merg pe principiul „omul potrivit pe funcție” și nu invers, adaptarea funcțiilor catedrelor la omul nou recrutat, care să ducă în cele din urmă la cine știe ce improvizații manageriale, favoritisme și mici feude. Știa ce face: în 1991 organizase o întreagă conferință internațională, cu participare din mai multe țări europene îndeosebi, legată de organizarea și predare învățământului sociologic. Ideea era de a discuta și decide care ar fi cel mai potrivit model de învățământ sociologic. Era o dezbatere la care îi antrenase și pe colegii sociologi de la București, colegi care aveau un imens respect pentru Aluaș (Cătălin Zamfir, Dumitru Sandu, Lazăr Vlăsceanu), și s-au hotărât împreună să adopte un model de structură a facultăților de sociologie calchiat după cel al Universității din Bielefeld, considerat

1. Traian Rotariu (1943-2021) a fost decan al Facultății de Sociologie (UBB) și director al Centrului pentru Studierea Populației. Vezi <https://revistasociologieromaneasca.ro/sr/article/view/1753>

atunci ca fiind cel mai performant. Programul de studii urma, astfel, să grupeze materiile în câteva module distincte, care cuprindeau studiul teoriilor sociologice, metodele cantitative și metodele calitative. De asemenea, se adoptase principiul ca lucrările de licență ale studenților să includă în mod obligatoriu o componentă de cercetare de teren – cantitativă sau calitativă –, care să contribuie cumva la o mai bună cunoaștere socială. Facultățile urmau, de asemenea, să asigure condiții pentru derularea unor cercetări de teren în stagii de practică organizată cu studenții. Era o reacție la modelul unilateral teoretizant al studiilor sociologice de până în 1990 și o tentativă de a răspunde la o urgență socială considerată imperativă atunci.

De la teorie la practica sociologică

ML: Și acum să spun câte ceva despre cercetarea doctorală și ceea ce a urmat. Cum spuneam, am ajuns membru al catedrei de sociologie în 1992, mi s-au repartizat seminariile de Teorii sociologice ale cursului profesorului Aluaș, un curs de Sociologia vieții cotidiene și unul de Sociologia literaturii. A fost un moment de cotitură în orientarea mea, fiindcă atunci am decis să îmi convertesc doctoratul în filosofie, la care mă înscriisem în toamna lui 1990, într-unul sociologic. Dar, fiindcă din punct de vedere administrativ schimbarea întâmpina un mecanism foarte greoi (cu aprobări solicitate la nivel de minister) a rămas ca formal teza să continue să țină de domeniul Filosofie. Între timp am continuat să aprofundez și mai mult sociologia și să îmi regândesc teza în parametrii sociologiei. Învățam să „citesc” statistici și să caut corelații și structuri.

Îmi amintesc cum, la un moment dat, mi-a căzut în mână analiza ta a datelor din *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*¹, cel apărut la Iași în 1979, unde alcătuiai niște tabele referitoare la originile sociale ale scriitorilor din dicționar și le comentai în relație cu teoria câmpului literar, aplicând o analiză bourdieusiană. Pentru mine a fost un declic pentru ceea ce puteam să fac și eu, la rândul meu, cu resursele pe care le aveam la îndemână. Mi-am dat seama că, în ciuda izolării intelectuale și a sărăciei în materie de cărți de specialitate, puteam să mă folosesc de ceea ce era deja la îndemână. Fusesem profesor la Beiuș, iar la liceul „cel bun” din oraș – „Samuil Vulcan” – găsisem în bibliotecă anuarele școlare și date statistice despre populația elevi, începând chiar din perioada înființării lui. Liceul din Beiuș, fondat de greco-catolici în 1828, era unul dintre cele mai vechi licee românești din Transilvania, iar informațiile despre populația școlară acopereau câteva variabile sociale importante, precum confesiunea, originea socială a elevilor și date despre destinațiile acestora, în măsura în care puteau fi reconstituite.

Am copiat, prin urmare, aceste date și am început să le „prelucrez” într-un caiet cu „metoda bastonașelor”, adică numărând și adăugând câte o liniuță verticală în fiecare categorie de analiză pe care o puteam deduce din statistica școlară. Între timp, învățam metodologie și statistică dintr-un manual xerografiat al profesorului Traian Rotariu². (Domnul Rotariu scrisese

1. *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, realizat de Stănuța Crețu, Gabriela Drăgoi, Florin Faifer, Lucia Berdan, Constanța Buzatu, Lucia Cireș, Ion H. Ciubotaru, Dan Mănuță, Corneliu Morariu, Leon Volovici. Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979. Vezi și Mihai Dinu Gheorghiu, Notes on the Institutionalization of Romanian Literature in the 19th Century, *Cahiers roumains d'études littéraires*, București, 1, 1988, pp. 56-64.
2. Traian Rotariu (1943-2021), sociolog, doctorand al lui Raymond Boudon între 1974-1977 cu o teză publicată în România sub titlul *Școala și mobilitatea socială în țările capitaliste dezvoltate*, București, 1980. Alte cărți: *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică* (cu Petru Iluț), 1997; *Demografie și sociologia populației. Fenomene demografice*, Iași, Polirom, 2003.

totodată o teză de doctorat, publicată la începutul anilor '80 sub formă de carte, despre relația dintre educație, clasă și mobilitate socială, după modelul lui Boudon, iar tema începuse și pe mine să mă intereseze). Parcurgând datele liceului din Beiuș reconstituite statistic, am constatat apoi câteva lucruri interesante pentru formarea și reproducerea elitelor din Ardeal în secolul al XIX-lea. De pildă, că, deși școlile din Beiuș erau greco-catolice, elevii erau cam în aceeași proporție și greco-catolici, și ortodocși; nu exista o politică de excludere pe criteriile religioase. Greco-catolicii aveau, de fapt, un program de iluminare națională, indiferent de confesiune. Este ceea ce ortodoxismul de astăzi vrea să facă uitat.

De asemenea, printre elevi erau mulți maghiari și evrei care urmau cursurile liceului. Elevii înscriși proveneau din toate mediile sociale, dar copiii de agricultori abandonau școala mai repede, după una-două clase de gimnaziu. O pondere destul de mare aveau fiii de preoți sau de învățători. Desigur, una dintre funcțiile liceului era să asigure o elită clericală instruită pentru bisericile românești greco-catolice, iar o bună parte din absolvenți deveneau mai târziu preoți, dar și învățători. Mi-am dat astfel seama că, la nivelul stratificării profunde a elitelor ardelenilor, exista o clasă intelectuală formată din alianțe de preoți și învățători care s-a reprodus pe decenii întregi: fiul de preot contracta o căsătorie cu o fată de preot sau de învățător; un învățător avea de asemenea tendința să se însoare cu o fată de preot sau de învățător. Această alianță la nivelul elitelor satelor a constituit rețeaua de mobilizare politică și economică a românilor din Ardeal și asigura sistemul de vase comunicante orizontale ale regiunii, extrem de eficiente politic și economic, care explică în bună parte cum a reușit „societatea civilă” ardeleană să câștige un ascendent politic înainte de 1918. Cred că mai am undeva, prin vreun fișier, în calculator, aceste date...

În paralel, m-am apucat să extrag și eu, pentru doctoratul meu, datele din *Dicționarul* de la Iași folosit de tine și să construiesc o bază de date folosind și alte surse: un dicționar al membrilor guvernelor României din epoca modernă – dintre 1859 și 1944, un dicționar al presei românești. Datele prosopografice le combinam apoi într-un fișier SPSS. Pentru că, între timp, trecusem de la lucrul cu bastonașe la prelucrarea computerizată a datelor. Conversia mea era sprijinită și de „revoluția tehnologică” adusă de utilizarea calculatorului personal și a programelor de prelucrare statistică a datelor. Depășisem, deci, epoca de piatră și pășeam în viitor. Profitasem și de faptul că Aluaș îmi facilitase accesul la cel mai performant calculator din universitate, dăruit profesorului de către o asociație academică din străinătate: un PC 386, cu Windows și Word pe el, pe care îmi făceam calculele și scriam referatele doctorale. (Aluaș se uita la mine uluit și încântat de transformarea mea, ca și cum ceva magic se petrecea înaintea lui; alianța dintre informatică, matematică, tehnologie și cercetarea sociologică era un vis împlinit, care reifica fascinația pentru modernism a cuiva care scria doar de mână sau își dicta textele pentru a fi dactilografiate.)

Perspectiva asupra tezei mele se schimbase și ea radical acum. Când mă înscrisesem la doctorat, planul meu fusese să dezvolt și să extind ideile din lucrarea mea de licență, unde tratam câteva cazuri de filosofi români preocupați de tema „specificului național”. Teza mea se intitula „Etnocentrism și integrare europeană în conștiința culturală românească” și viza dilemele culturale ale integrării, ilustrate prin teoriile filosofice ale perioadei interbelice. Asta însemna că urma să contribuie în continuare la alimentarea unei dezbateri ideologice în parametri esențializanți trasați anterior, începând cu Ibrăileanu sau Lovinescu, și să adaug eventual o nouă contribuție la o temă de politică culturală dezbătută în niște termeni deja prescriși. Acum, cu datele în față, perspectiva se schimba complet. Întâi, aveam în față un tablou al elitelor secolului XIX și început de secol XX și puteam să discut condițiile sociale care au putut determina discursurile culturale respective. Astfel, schimbam perspectiva asupra problemei intrând pe un teren sociologic ce asocia problematica culturală de procesele de modernizare. Mecanismele reproductive social și rupturile puteau pune mai bine în evidență constrângerile

și opțiunile culturale disponibile ale elitelor acelor epoci. Datele prosopografice îmi permiteau să discut raporturile dintre câmpul cultural și câmpul politic, schimburile și transformările acestora, paralele cu procese de autonomizare și instituționalizare ce survin în întreagă această perioadă, asociate cu mecanismele modernizării. Puneam astfel la lucru un instrumentar conceptual furnizat de teoria câmpurilor sociale a lui Pierre Bourdieu și demonstrem totodată eficacitatea acestei perspective de analiză.

Am finalizat teza în 1998 și am apărut-o în anul următor în fața unei comisii interdisciplinare, care includea trei filosofi și doi sociologi, fiecare dintre referenți făcând observații parțiale pe segmentul specializării lui, nu pentru toate aspectele. Aceasta deoarece teza mea angaja atât o perspectivă istorică, cât și una filosofică, una literară și una sociologică. Dacă mă întrebi acum care dintre ele prevalează sau care mă reprezintă mai degrabă, aș spune că mai curând perspectiva sociologică, ea oferă principiul unificator. Sociologia cred că ține de un mod de a gândi o problemă sau un domeniu, decât de o formă teritorializată de cunoaștere cu teme, granițe și delimitări stricte între specializări.

Și acum despre legătura cu viața literară

Într-un mod destul de neașteptat pentru mine, apariția volumului publicat pe baza cercetării mele doctorale – *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești*, din 2002 – a fost recompensată cu un premiu pentru debut în critică la nivelul Asociației Scriitorilor din Cluj. Nu era o carte de critică, totuși, dar se pare că transmita un mesaj destul de puternic colegilor din câmpul literar.

Firește, între timp nu voiam să rup legăturile cu literatura, dar îmi schimbasem maniera de abordare. În 1997 inițiasem, împreună cu studenții în practică profesională, o anchetă sociologică printre scriitorii din Cluj – „Scriitorul în tranziție” –, prin care testam posibilitatea aplicării unui chestionar cu întrebări închise, precodificate, precum în anchetele sociologice standard. A fost o experiență la care reflectez și acum. Testul cel mai important fusese gradul de încredere al subiecților mei în dispozitivul de anchetă. Populația vizată era de aproximativ 200 de scriitori, membri ai Asociației locale a UR, din care au răspuns la solicitarea mea doar 102. Mulți dintre nonrespondenți refuzaseră pentru că aveau convingerea că ei, ca scriitori, sunt unici, că datele nu pot fi comparabile, că o abordare statistică e fără sens, că întrebările sunt nepotrivite sau că probabil sunt securist dacă le cer informații atât de detaliate. Alții nu au putut fi contactați, pur și simplu. Dar atâtea câte au fost, răspunsurile și datele din fișele biobibliografice culese erau relevante și descriau o structură plauzibilă a câmpului literar clujean și a principalelor sale diviziuni. O parte din aceste date mi-au fost de folos în câteva studii de sociologie a literaturii publicate mai târziu. Redescopăr acum această anchetă și mi se pare în continuare utilă, din punct de vedere istoric, fiindcă timpul subliniază mai clar tendințe de schimbare abia sesizabile la începutul anilor '90.

Am mai întreprins o anchetă, de data aceasta dedicată lecturii și consumului de carte la nivel național, în 2010, în colaborare cu Centrul de Studii și Cercetări în Domeniul Culturii, al cărui fondator eram, alături de Liviu Chelcea și din al cărui Consiliu consultativ ai făcut și tu parte la un moment dat.

Despre diversificarea preocupărilor

Munca la catedră presupune asumarea unor obligații care pot cădea înafara preocupărilor tale cele mai stringente – cursuri care nu sunt tocmai în aria ta de interes științific, seminarii, activități birocratice, dar și cercetări cu valoare civică sau socială care trebuie făcute la

momentul potrivit. La mine au intervenit toate, deturnându-mi energia și atenția pe care doream să le dedic sociologiei literaturii și a intelectualilor. Cel mai important astfel de efort l-au constituit activitățile și cercetările derulate în cadrul Centrului de Cercetare a Relațiilor Interetnice (CCRIT), al cărui director am fost pentru o vreme, după decesul fondatorului său, profesorul Aluș. CCRIT apăruse ca răspuns la climatul etnic tensionat al anilor '90 și după violențele de la Târgu Mureș din martie '90, care au dezvăluit câtă energie destructivă și câte subterane necunoscute ale naturii umane puteau scoate la suprafață aceste conflicte. *Teoria blocului de gheață*, apărută în 2023, transcrie cea mai mare parte a acestor cercetări, focalizate îndeosebi pe raporturile dintre români și maghiari. Pentru mine a fost un serviciu civic prin care am contribuit, sper, la normalizarea acestor relații, de care mă simt încă mândru. Tot din această epocă datează și cercetările având ca obiect comunitatea rușilor lipoveni din Dobrogea, la care făceai trimitere menționând volumul colectiv pe care l-am coordonat.

MDG: *Facem parte amândoi dintr-o generație care se pregătește să iasă de pe scena publică, unii au părăsit-o deja, iar scena e ocupată acum de reprezentanții noilor generații, între care cea mai tânără este născută în anii 2000. Critica literară (dar și sociologia) s-a ocupat în decursul timpului de „problema generațiilor”, scriitorilor li s-au lipit etichete în funcție de deceniul în care s-au afirmat (noi am aparține „generației 80”, dar nu știu în ce măsură ți se potrivește ție), dar convenția asta nu a fost acceptată de toată lumea, a fost considerată simplistă și superficială. Cum vezi acest (pseudo?)concept, circulația lui în spațiul literar, și raporturile dintre generații?*

ML: Într-un fel amândoi am „crescut” în ambianța literară generată de bătăliile de recunoaștere ale „generației '80”, o categorie deja acceptată și canonizată în studiile literare, și avem amândoi cicatrici din luptele care au însoțit acest proces de clasicizare. Cred că „generația” este un pseudo-concept doar în măsura în care, cum spune Bourdieu, se transformă dintr-o categorie a practicii într-o categorie analitică și când, astfel, tinde să se transforme într-un instrument manipulabil de legitimare care operează în cadrul competiției dintre grupuri, de pildă, odată ce vârsta autorilor este pusă în cauză în calitate de principiu „natural” și „obiectiv” de diferențiere și „evoluție” culturală cu sens progresiv. Adesea, el activează stereotipuri latente, care invocă necesara „luptă dintre vechi și nou”, confruntările dintre „bătrâni și tineri” (aceasta era linia de atac a generaționismului anilor 1920 și 1930, instigat de articolele lui Mircea Eliade) și o logică istorică imanentă care reclamă înnoirea odată la, să zicem, 30 de ani, cum credea Albert Thibaudet (considerat încă prizabil în dezbaterile dintre savanții literari ai revistelor noastre din anii '80). Toate acestea erau adaptate la linii argumentative care se voiau legitimize sau, dimpotrivă, discreditante în raport cu emergența în literatură a „optzeciștilor”, prin apelul la un determinism demografic situat înafara contextului cultural.

Asta nu înseamnă, totuși, să refuzăm o reflecție asupra funcției autolegitimize și de marcaj identitar al invocării generațiilor, care evidențiază forme de autoincluziune pliate pe strategii de grup, dar și de distanțare individualizată în raport cu grupările active în spațiul literar.

Poziționările în raport cu discursul generaționist au fost însă mereu ambigue: pe de o parte, apelul la apartenența la o „generație” poate fi resimțit ca un afront la ideea unicității, caracterului ineluctabil al operelor individuale – și am observat că de multe ori riturile de afiliere generațională sunt precedate la anumiți scriitori de o răbufnire de orgoliu (un fel de a spune: „eu nu sunt inseriabil”), înainte de a consimți, fie și în termeni relativi, la a fi identificat ca aparținând la o grupare. Pe de altă parte, afilierea la un grup definit generațional poate conferi o identitate și o asigurare valorică pentru propria producție literară (afilierile de grup protejează prin apropierea tacită a virtuților grupului și, prin grup, a valorii personale, dar vulnerabilizează în același timp, atunci când e vorba de curenți imputabile grupului în

ansamblu). Umbrela generațională oferă astfel avantajele și dezavantajele structurale ale apartenenței la o rețea coezivă de competitori, unde strategiile colective de recunoaștere tind să fie mai eficiente decât cele individuale.

Dar, pe lângă toate aceste aspecte, înclin să cred că dezbaterile în jurul „generațiilor” și al logicilor clasificatorii autolegitimante sunt, cu cât se manifestă mai aprins, un efect al crizelor de reproducție și al strategiilor de „investiție biologică” din câmpul literar. Cazul „generației ’80” cred că exprimă destul de clar acest lucru, fiindcă apariția acesteia nu este explicabilă prin schemele de gândire cu care se opera până atunci.

Două condiții structurale ale câmpului literar cred că stau la baza emergenței grupului optzecist: mai întâi este vorba despre acumulările de poziții tot mai puțin controlate de politic în sfera publicisticii literare pe parcursul anilor ’70 (este vorba de un număr tot mai mare de redactori în redacții și edituri care nu fuseseră înrolați în PCR), ca urmare a ascendentului câștigat de Uniunea Scriitorilor și lumea culturală în perioada liberalizării relative survenite în a doua jumătate a anilor ’60 și mai ales în perioada 1968-1971. Presiunea ideologică tot mai accentuată din partea Partidului Comunist reinstaurată după Plenara din iunie 1971 este însă o formă de reacție la această liberalizare și introduce noi forme de control al editării, prin politici restrictive la adresa presei și editurilor în ansamblul lor – amintesc aici de reducerile de personal în presă și restrângerea formatului publicațiilor sub pretextul oficial al economiei de hârtie, alături de politici de reinstituire a unui control ideologic mai strâns asupra conținutului publicațiilor. O consecință a acestei penurii (aș zice) planificate este și politica de restricționare al debuturilor, care se împuținează semnificativ între 1971 și 1979. Un indicator statistic relevant în context îl reprezintă și diferența în ani dintre vârsta debutantului la prima apariție într-o revistă literară și vârsta la debutul cu un volum, care crește comparativ cu deceniul anterior, dând semnalmentele unui blocaj. Sunt măsuri la care o parte a suporterilor principiului autonomist în literatură reacționează, încercând limitarea daunelor prin luări de poziție și replieri la nivelul instituțiilor literare, unde se formează rețele de rezistență în interiorul Uniunii Scriitorilor prin care se încearcă conservarea mecanismelor de autoconducere liberă achiziționate prin pactul stabilit cu conducerea comunistă de la sfârșitul anilor ’60.

Al doilea factor ține de efectele autonomiei relative din câmpul literar asupra unei părți a scriitorilor, ale căror poziții se văd amenințate tocmai de libertatea de apreciere pe care o câștigă critica literară într-un astfel de aranjament. Și aceasta pentru că autonomia literară nu este doar un principiu abstract al distanțării de politic, ci și o politică instituțională, afirmată prin acțiunea oamenilor și a publicațiilor și care produce, pe lângă principii de recunoaștere și incluziune pe principii de valoare, și diferențieri ierarhice printre actorii din câmp. Și pentru că autonomia literară se juca pe linia subțire ce separă libertatea artistică de controlul ideologic, competiția pentru recunoaștere survine adesea la frontiera celor două domenii, politic și literar, cu utilizare de resurse din ambele părți. Astfel, pe măsură ce se acumulează tensiunile dintre literar și politic în exterior, crește tensiunea și la nivelul confruntărilor din interiorul spațiului publicisticii, care antrenează luări de poziție tot mai acute și tot mai încărcate politic. Tensiunile culminează cu polarizările produse de promovarea teoriei protocroniste (un atac naționalist la ideea sincronismului Iovinescian și la ideea dependenței culturale interne de legăturile cu spațiul european) în câteva publicații ale epocii și replicile antiprotocroniste de la nivelul publicațiilor fanion ale Uniunii Scriitorilor – cu România literară ca vârf de lance. Conflictul devine acut odată cu acuzațiile de plagiat aduse lui Eugen Barbu în romanul său *Incognito*, din 1978, de către criticii *României literare* și ai altor publicații din provincie. Placat pe divorțul dintre „protocroniști” și „sincroniști”, „scandalul Barbu” avea să conducă la o polarizare ce amenința din interior principiul autonomist și atrăgea politicul într-un rol de arbitru al disputelor literare.

Pe acest teren al confruntărilor interne apare, de fapt, „generația '80”. Cum spuneam, este produsul unui efect structural, de câmp, în care mizele confruntărilor țin de necesitatea reproducerii subcâmpului autonomist în fața dublei presiuni ideologice, din exterior (din partea aparatului politic) și din interior (din partea grupului Barbu și a protocoșiștilor). Nu întâmplător, optzeciștii vor fi îmbrățișați și sprijiniți de conducerea Uniunii Scriitorilor, de revistele-fanion ale Uniunii, de critica academică din principalele orașe universitare, împreună cu publicațiile studențești patronate de aceasta. Iar atacurile furibunde la adresa celor mai de succes reprezentanți ai „noii generații” din presa opozantă față de URSS – în primul rând prin neobosita în calomnie rubrică din *Săptămâna*, redactată de Eugen Barbu, intitulată fără urmă de modestie „La judecata de apoi a poezilor”, dar și în publicațiile oficiale dedicate tineretului, *Luceafărul*, *Suplimentul Literar al Scânteii Tineretului (SLAST)* și, adesea, revista *Flacăra* – nu au făcut decât să întărească pozițiile polului autonomist din câmp, prin atragerea optzeciștilor în această direcție. Astfel, ar trebui să ne dăm seama că ceea ce de regulă apreciem drept precondiții ale emergenței unei generații – similarități de vârstă, de ideologie literară, afinități stilistice etc. – sunt elemente mai puțin relevante, cel puțin în cazul optzeciștilor, grup produs parțial de blocajele survenite în sistemul editorial.

Și, probabil, ar mai trebui să observăm că, întâi de toate, „generația '80” a fost, de fapt, doar o listă. O listă de scriitori destul de eterogenă, care nu împărtășeau întotdeauna aceleași caracteristici socio-demografice, dar care era mereu reiterată în dezbaterile publice; o listă „precanonică”, vehiculată mai întâi ca o formă de recunoaștere a potențialului unor individualități, cu un conținut variabil, care includea poeți, prozatori sau critici considerați în general tineri („tânăr” era o categorie ce se referea mai curând la momentul debutului – efectiv sau iminent – decât la vârstele efective ale autorilor, aflat într-un interval destul de lax, între 1970 și 1980), reconstituită și reamintită în mai toate luările de poziție care doreau să constate existența unei prezențe literare colective care își clama dreptul la afirmare publică. Listele puteau varia în conținut, dar conțineau reguli de incluziune și de excluziune tacite. Mai întâi, erau favorizați la nominalizare membrii *Cenaclului de luni*, cenaclul condus de Nicolae Manolescu, lider de autoritate în critică, titular de cronică la *România literară*, organul oficial al Uniunii Scriitorilor. Erau apoi menționați scriitorii care gravitau sau (gravitaseră) în jurul cenaclurilor și revistelor studențești amintite (la Cluj *Echinox*, la Iași *Dialog* și *Opinia studențească*, la Timișoara *Forumul studențesc*, membrii altor cenacluri din centrele universitare, precum *Junimea* sau *Echinox*). Conținutul listelor, cu un caracter confirmativ permanent și de recunoaștere, depindea astfel de proximitatea față de grupurile în jurul cărora gravitau comentatorii: bucureștenii privilegiau membrii cenaclurilor bucureștene și câteodată mai uitau unii provinciali de pe liste; clujenii compensau cu liste mai abundente de scriitori tineri ardeleni, iar același lucru îl făceau ieșenii sau timișorenii. În ansamblu, listele agregate dădeau seama de un fenomen mai larg, care acredita intrarea în literatură a unui număr de scriitori în afirmare, care așteptau debutul și recunoașterea din partea establishmentului literar dominant, dar în care absențele se dovedeau de asemenea semnificative. Listele nu includeau, așadar, nume de tineri proveniți din cenacluri-clonă, alternative la cele studențești, precum *Confluențe* sau Cenaclul SLAST (*Suplimentul Literar al Scânteii Tineretului*) și care păreau mai degrabă efectul în câmp al unor strategii subversive de genul celor orchestrate de *Suplimentul Literar al Scânteii Tineretului*. Apărut după 1981 la inițiativa lui Ion Cristoiu, pe atunci redactor-șef adjunct al *Scânteii tineretului*, cenaclul *Confluențe* apela la tactici inflaționiste de validare a scriitorilor tineri pentru a neutraliza proeminența reprezentanților *Cenaclului de luni* și a aliaților lor optzeciști, în paralel cu sponsorizarea atacurilor la adresa conducerii Uniunii Scriitorilor de la începutul anilor '80 coordonate cu cele din *Săptămâna*.

Faptul că a existat un „ecosistem” care a sudat mediul academic de cel instituțional-literar, generând un mecanism de promovare editorială și de premiere girat de Uniunea Scriitorilor (în 1979 și anii următori cei mai mulți debutanți care vor primi premii de debut vor fi cei de pe listele de „optzeciști”) se datorează și unei conjuncturi aparte, care asociază recunoașterea de parcursuri educaționale asociate cu studiile literare, sau, mai larg, umaniste. Recent, am revizitat date din câteva dicționare de scriitori români (Dicționarul Zăciu, din 1995, apoi Dicționarul Sasu, din 2003)¹ și am observat că peste 80% dintre scriitorii din dicționar care debutează după 1970 au studii superioare, iar aproape două treimi vin din facultăți de litere; dacă la această proporție se mai adaugă și debutanți venind dintre alte zone ale studiilor umaniste (filosofie, arte), proporția specializărilor asociate cu domeniul artistic se apropie de trei sferturi. Acestea nu sunt date ce se referă la totalitatea intrărilor în literatură, ci la totalitatea legitimată prin mecanismele interne de recunoaștere ale criticii literare ca meritând atenția publicului ca scriitori. Interferența între studiul *umanioarelor* (Litere, cu predilecție) și practica scrisului – interferența, deci, dintre discurs și metadiscurs – a produs un tip de literator care devine deopotrivă un teoretician și practicant al scrisului, pentru care relația dintre „viață” și „text” – sau „realitate” și „scriitură” – este tematizată și internalizată drept tensiune și cod cultural fondator. Ca să închei bucla, revenind la discuția noastră despre *Echinox*, revista și gruparea cu care se asociază sunt un epifenomen al acestei structuri particulare a câmpului literar.

M-ai întrebat în ce măsură mă consider eu un exponent al acestei generații? Nu sunt. În primul rând datorită carierei mele literare întrerupte: deși am scris mult despre reprezentanții acestora, nu am debutat editorial în anii '80, deci nu am avut cum să fiu confirmat printre optzeciști. Pe de altă parte, apar totuși menționat într-o listă de (necanonizați încă) critici nouăzeciști promițători, într-un volum al lui Radu G. Țeposu². Dar nici omologarea printre nouăzeciști nu s-a mai confirmat.

MDG: *Cum crezi că e privită („receptată”) sociologia literaturii (și a artei, a culturii...) de către comunitatea sociologilor? Cum era înainte de 1990 și cum s-a transformat, dacă s-a transformat? Observam recent că unui sociolog important la nivel internațional precum Pierre Bourdieu i-au fost traduse la noi (cu o excepție, La distinction), toate cărțile lui importante, dar această receptare s-a făcut mai ales în câmpul editorial literar-artistic. L-aș menționa aici pe Bogdan Ghiu, poet, eseist și, mai ales, traducător profesionist, care a contribuit la difuzarea în România a multor opere filosofice și sociologice de mare importanță, în special din literatura franceză. Cum vezi problema asta, a traducerilor și a receptării lor, a raporturilor de la noi dintre principalele limbi internaționale (engleza și franceza) și a circulației internaționale a sociologilor români?*

ML: Despre cum e primită sociologia literaturii printre literați am mai vorbit. Pe scurt – cu suspiciune și cu prejudecata încă persistentă a identificării abordării literaturii din unghi sociologic cu reducționismul marxist. În partea cealaltă, printre sociologi, cred că există mai multă înțelegere pentru această disciplină, dar rămâne marginală. Cred că sunt două motive care întrețin această marginalitate: întâi – faptul că în sine prestigiul scriitorilor și al literaturii s-a prăbușit după 1990. Temele de cercetare legate de câmpul literar sunt văzute ca neprofitabile, științifice și pecuniar. Apoi, există dificultăți ce țin de dubla specializare pe care o reclamă, pentru un sociolog, abordarea literaturii. Trebuie să stăpânești instrumentarul conceptual sociologic, dar să și ai cunoștințe despre literatură, istoria, teoriile și autorii ei, la

1. Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicționarul scriitorilor români*, 4 vol. (1995-2002); Aurel Sasu, *Dicționarul biografic al literaturii române*, vol. I-II (colecția „Marile dicționare”), Pitești, 2006.
2. Radu G. Țeposu (1954-1999), *Istoria tragică și grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, 1993/2002.

un nivel destul de ridicat. Ori, acest gen de specializare dublă, intimidantă pentru mulți cercetători tineri, este destul de rar. Și ar mai fi, cred, un al treilea motiv: influența crescândă a limbii engleze în bibliografia științelor sociale, pe de o parte, și reculul francezei, pe de altă parte. Franța are o tradiție și o școală puternică în domeniu, vizând atât sociologia câmpului literar cât și istoria și sociologia lecturii. Diminuarea audienței internaționale a francezei face astfel ca această resursă științifică importantă să fie mai rar utilizată. Dar lucrurile par să se schimbe, totuși, în ultima vreme. Pentru că sunt în al doilea an de când fac un curs de sociologie a literaturii la un masterat de la Litere de literatură comparată, observ multă receptivitate din partea studenților pentru abordarea pe care o propun eu. Spre deosebire de situația de acum, să zicem, douăzeci sau treizeci de ani, există un interes și o curiozitate crescânde pentru discursul științelor sociale aplicat studiilor literare. Este o mișcare care vine din interiorul celor din urmă – o încercare de a apropria perspectivele studiilor culturale, sau studiilor decoloniale și chiar sociologice în înțelegerea literaturii. Asta se vede din cărțile mai recente ale tinerilor Mihai Iovănel, Emanuel Modoc, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu sau din „hibridizarea” sociologiei și a criticii, într-o carte precum aceea, foarte recentă, a Ancăi Pârvolescu și Manuelei Boacă – *Creolizarea modernului. Transilvania la răscrucea imperiilor*, care pornește de la o analiză socio-istorică multiperspectivistică a conținutului romanului lui Liviu Rebreanu, *Ion*. Pentru mine sunt semne încurajatoare pentru resuscitarea interesului pentru disciplina noastră.

MDG: *În ce privește profesia de sociolog și statutul ei recunoscut abia după 2000, aș vrea să te întreb cum vezi raportul dintre două reprezentări „ideal-tipice” ale acesteia, cea a inginerului social și cea a sociologului critic? A fost critica literară un substitut al sociologiei critice? Intelectualul critic și sociologul critic fac parte din aceeași familie?*

ML: Cred că, înainte de 1989, critica literară a fost cam de toate, încercând să suplinească niște goluri de discurs ce ar fi trebuit să aparțină științelor sociale sau științelor politice, discursuri care lipseau. Ori, sub forma proteică a „eseisticii” găzduia, sub protecția autonomiei literare, idei și teme ale altor domenii, aflate sub un regim de cenzură mai strict decât cel al literaturii. În acest sens, desigur, critica literară putea genera o critică socială refractată, dar nu foarte transparentă. Era, într-un fel, una dintre calitățile care îi confereau mai multă influență și autoritate în câmp. Ea nu devenea însă o sociologie critică datorită absenței instrumentarului conceptual și metodologic.

În ceea ce privește prima parte a întrebării – da, cele două tipuri coexistă și îndeplinesc, cred, funcții diferite, dar la fel de necesare. Este important să ai sociologi-tehnicieni și tehnocrați capabili să aplice reforme, dar este la fel de important să chestionezi presuposițiile pe care se bazează reformele și instrumentele lor, valorile și să evaluezi consecințele unor posibile „inginerii” sociale. Cu toate acestea, științele sociale nu sunt atât de avansate încât să poată produce modele de transformări sociale fără efecte perverse. O sociologie critică mai servește, apoi, menținerii unei atmosfere democratice, capabile să reacționeze la abuzuri și derapaje din partea elitelor puterii. Aici, sociologia critică devine un aliat al intelectualului critic, deși o sociologie a intelectualității are datoria să dezvăluie și parti-pris-urile laolaltă cu logicile poziționărilor ideologice din câmp.

MDG: *O ultima întrebare, tipică pentru asemenea interviuri: la ce lucrezi acum? Ce ne pregătești pentru viitorul apropiat?*

ML: Lucrez la o analiză a transformărilor din câmpul literar și cel intelectual de după 1989. Sper să fie următoarea mea carte.

Mulțumim, așteptăm să te citim!